

МИТРОПОЛИТ ІОАН (БОДНАРЧУК): ЖИТТЯ ТА АРХІПАСТИРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ (1929–1994 РР.)

У дослідженні автор, на основі як відомих, так і невідомих широкому загалу історичних фактів, прослідковує життєвий шлях та церковну діяльність Першоієрарха Української Автокефальної Православної Церкви, згодом – митрополита Луцького та Волинського Української Православної Церкви Київського Патріархату Іоана (Боднарчука) у 1929–1994 рр.

Ключові слова: Іоан Боднарчук, Мстислав Скрипник, «Третє відродження УАПЦ», Волинь, Київський Патріархат.

Очевидно, аналізуючи останні події в Україні, навіть за останніх півроку–рік, кожен із нас зміг переконатися, що історія – це не лише теоретична наука, але й цілком практична, прикладна дисципліна. Оперуючи об'єктивними відомостями з минулого можна зберегти, застерегти себе від багатьох помилок і небезпек минулого, що неминуче повторюються в майбутньому. І навпаки – в руках заангажованих політтехнологів історія дуже часто стає маріонеткою, здатною виправдати будь-яку підлість, ницість та безумство. А навіть і війну: анексію чужих територій та збройне вторгнення в кордони інших держав. Особливо це просто в парі з догматизованим уже багатьма твердженням російської імператриці, яке стверджує, що «переможців не судять» [1]. Перекручена історія – це пошкоджений компас зворотної дії, котрий веде людину навпаки – від безпечного місця до загибелі.

Тому, безперечно, що як неупереджений історик, так і всякий богослов, мають у своєму покликанні одну ціль – служити Істині, шукати її наче дорогоцінну перлину [2], розпізнати, свято берегти та ділитися нею з іншими. Зрозуміло, що в історика, чи будь-якого іншого науковця, у порівнянні з богословом різні об'єкти вивчення, різні методологія, мета праці, тощо. Тим не менше, обидва ці покликання неймовірно близькі у своїх базових принципах: вони повинні освітити пітьму незнання, гріха чи невігластва своїм благодатним світлом. І хоча богослови цю фразу розуміють буквально, а історики – риторично, це все одно є тим спільним фундаментом, на якому не лише можливо, але й необхідно сьогодні продовжувати наш діалог і співпрацю, заради обопільної згоди, а найперше для користі та слави нашої святої Церкви та України.

Церква Христова має своїм безпосереднім обов'язком стояти на захисті Істини, бо онтологічно вона сама є втіленням усякої Істини на землі (Тим.3:15)*. Вона збудована Христом – Богом, заради свідчення світу Правди, задля сприянню повноцінному життю людей в Ісусі Христі. Тому, правдиве богослів'я, як і правдива людська історична наука, мають спільний ґрунт та спільні цінності. Обидві ці дві дисципліни систематично розкривають таємниці Домобудівництва нашого спасіння, вивчають, як день за днем, а рік за роком Господь веде людство до Свого Царства. Так богослів'я та історія зустрічаються в точці перетину двох векторів – вертикального богослів'я та горизонтальної історії. Перший вектор розповідає про те, як людина від землі прямує до Неба, а другий – як людство, упродовж тисячоліть, намагається досягнути блаженства живучи на землі. І дуже добре, коли в особливі етапи історії ці вектори сходяться не тимчасово, а на більш тривалий час.

Таких аспектів особливого всенародного релігійного зацікавлення та духовного піднесення ми знаємо небагато. ХХ століття можна охарактеризувати усього трьома яскравими спалахами піднесення церковної свідомості в народі, які, безумовно, були передвісниками постання нашої Української Православної Церкви зі своїм патріархатом у Києві. На жаль, вони виявилися настільки короткочасними, наскільки

---

* Тут і всюди в тексті цитати наводяться за виданням: Біблія: книги Священного Писання Старого та Нового Завіту / пер. Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1416 с.

яскравими. В силу політичних обставин тих років, а також, особистих амбіцій ключових осіб, жодного разу ідея Помісної (Автокефальної) Церкви не була втілена в повній мірі, не отримавши для себе окрім формальної реалізації, ні всеправославного визнання, ні сприятливих умов, за яких вона могла б стати домінуючою в Україні. Кожного разу ідея української Автокефалії зустрічалась із неймовірної труднощами, які блокували її розвиток. Заради Істини зауважимо, що часто ці проблеми були викликані не лише зовнішніми, але й значними внутрішніми чинниками.

Усю велич і трагізм автокефального руху в Україні ХХ ст. можна прослідкувати, вивчаючи життєпис найбільш знакових людей Церкви. Зокрема – митрополита Василя Липківського – на початку ст., та митрополита Іоана (Боднарчука) у кінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. Ці дві постаті – хоча й яскраві та непересічні, все ж – типові представники свого часу, своєї церковної та часової епохи. Вивчаючи їх біографії та особливості служіння можна з великою долею ймовірності реконструювати увесь стан церковної свідомості тих років, політичної ситуації в державі, тощо. Врешті, як і навпаки: неупереджене вивчення історичного тла, у якому жили та служили ці видатні святителі, зможе суттєво допомогти при вивченні їх життя та діяльності.

Це особливо важливо в той час, коли церковно-історична наука володіє доволі обмеженою, скромною інформацією про цих діячів. Що, погодьтесь, особливо дивно з уваги на те, що ці митрополити жили не так вже й давно, а блаженної пам'яті митрополит Іоан – узагалі був нашим сучасником. Правда, ще живі чимало людей, які можуть поділитися своїми спогадами про Владику. Тим не менше, особисті спогади – завжди суб'єктивні, і часто можуть носити на собі значний відпечаток психічних, інтелектуальних чи вікових якостей інтерв'юера. У той час, як історія потребує конкретних, неупереджених і точних даних, документів і джерел.

Із цією проблемою ми зустрілися безпосередньо під час зйомок півторагодинного документального фільму присвяченому блаженній пам'яті митрополиту Іоану(Боднарчуку) «Святитель і патріот», що вийшов на екрани цього року, завдяки співпраці Тернопільської єпархії Київського Патріархату та студії «Профі». На цей час – це перший і єдиний фільм, присвячений цьому видатному ієрарху.

Народився майбутній митрополит 12 квітня 1924 р. у селі Іване-Пусте Борщівського району Тернопільської області в сім'ї греко-католицького дяка – Миколи Боднарчука. Під час навчання у школі Василь захопився любов'ю до богослужінь у візантійському стилі, тому залюбки співав на клиросі разом із своїм батьком, а після школи й сам почав «дякувати» у місцевому храмі Іоана Богослова, а згодом також і селі – Великий Ключів, Коломийського району Івано-Франківської області, де була церква Параскеви-П'ятниці. Є усі підстави припускати, що саме трагічний Львівський собор 1946 р. та рух до масового, часто насильницького переведення греко-католицьких парафій до Російської Православної Церкви (РПЦ) підштовхнув родину Боднарчуків до переходу на православ'я. Тим не менше, вже у 20-ти літньому віці Василь, разом із батьками був арештований та 1949 р. відправлений до Казахстану, де проживав до 1953 р. За іншими відомостями – він із братом отримали 20 років каторги у Степлазі, у мідних копальнях Караганди, як учасники руху ОУН.

«... Під час Божественної літургії в сільську церкву увійшов місцевий начальник МГБ, пильно оглядаючи молільників. Василь не витримав, перервав спів, різко сказав: "Зніміть шапку, раз вже прийшли в храм!" Розгубившись, чекіст знімає кашкета і, пом'явшись, затамувавши злобу, виходить. Незабаром за сім'єю Боднарчука починають стежити. Відчувши стеження, Василь і брат ховаються. Обшукали будинок, взяли батька. Били до напівсмерті. У віці п'ятдесяти років, через десять днів після допитів, батько помер. Незабаром взяли і обидвох братів...» Так про це пише один із біографів [3].

Згодом Василь Боднарчук намагався отримати світську освіту в музичному училищі, – маючи досвід реґентування, люблячи спів, він хотів послужити своїм талантом Церкві. Однак, як колишньому «ворогу народу», йому відмовлено у вступі на диригентське відділення.

Свою науку майбутній ієрарх продовжив у Ленінградській духовній семінарії, куди з величезними труднощами він поступив на навчання 1956 р. Будучи вихованцем другого класу, 25 січня 1958 р. Василь приймає дияконську хіротонію з рук преосвященного Романа (Танга), єпископа Лузького, вікарія Ленінградської єпархії, згодом – архієпископа Віленського та Литовського РПЦ (+ 18.07.63). Під час навчання диякон-семінарист приймає активну участь у богослужіннях, керує семінарським хором, часто організовує духовні концерти. 1960 р. Василь успішно закінчує повний курс навчання в духовній семінарії, та прийнятий на перший курс Ленінградської духовної академії.

21 травня 1961 р. диякон Василь Боднарчук, студент 1 курсу, був рукоположений в сан священника. Хіротонію у свято-Миколаївському соборі Ленінграду звершив митрополит митрополит Ленінградський і Ладозький Пимен (Ізвєков), згодом – патріарх Московський (+ 03.05.90).

1964 р. священник Василь Боднарчук завершує богословські студії, підсумком яких стає захист дисертації на пошукання вченого ступеню Кандидата богослів'я. Тема його дослідження: «Князь Костянтин Костянтинович Острозький та його просвітницька діяльність у боротьбі з католицизмом і унією» виявилась особливо актуальною в подальшому служінні, коли міжконфесійні конфлікти, суперечки за храми на Заході України набували особливої гостроти.

Після завершення навчання отець Василь повертається в Україну, де починає своє служіння в Львівсько-Тернопільській єпархії. Одразу він отримав указ від архієрея бути настоятелем Петро-Павлівського храму в селі Стриївка, Збаразького району Тернопільської області (1964–1968 рр.), а з 12 квітня 1968 р. – священник служить у одному з храмів міста Трускавець, Дрогобицького району Львівської області. Тоді ж його возведено в сан протоієрея. На Львівщині протоієрей Василь Боднарчук потрудився трохи більше десяти років.

Постановою Священного Синоду РПЦ від 6 жовтня 1977 р. протоієрею Василю Боднарчуку після постригу в чернецтво визначено бути єпископом Житомирським і Овруцьким [4, с. 6].

11 жовтня 1977 р. в Свято-Успенській Почаївській лаврі приймає чернечий постриг з ім'ям Іоан. Через три дні, – на Покрову, 14 жовтня 1977 р., митрополит Київський і Галицький Філарет (Денисенко), нині Святіший Патріарх, Предстоятель УПЦ Київського Патріархату, в Свято-Покровському жіночому монастирі м. Києва возвів ієромонаха Іоана в сан архімандрита. Ще за десять днів по цьому, 23 жовтня 1977 р., у Свято-Володимирському кафедральному соборі м Києва звершено архієрейську хіротонію архімандрита Іоана на єпископа Житомирського та Овруцького. У хіротонії приймали участь: митрополити Київський і Галицький Філарет (Денисенко), Львівський та Тернопільський Миколай (Юрик), єпископи Мукачівський і Ужгородський Савва (Бабинець) та Кіровоградський і Миколаївський Севастіан (Пилипчук) [5, с.14–19].

На кафедрі новопоставлений владика Іоан підтримує знедолених, відкриває храми, висвячує нових священників. За кілька років перебування на Житомирській кафедрі відкрито 85 церков. Владика єдиний в країні (а, можливо, й перший в історії СРСР), починає судовий процес проти місцевого уповноваженого у справах релігій та виграє його. Часто їздить єпархією, служить у сільських храмах, опікується всіма, хто звертається до нього, незважаючи на здоров'я, підірване на допитах і в мідних шахтах Караганди.

Ще тоді, страждаючи від хвороби нирок, неодноразово писав прохання Патріаршому Екзарху України митрополиту Філарету, Священному Синоду та особисто патріарху Пимену, прохаючи перевести його на служіння в одну з кафедр

західного регіону, посилаючись на стан здоров'я, який постійно погіршувався. У відповідь на такі численні звернення, 13 вересня 1989 р. владику Іоана звільнено від керування Житомирською єпархією за станом здоров'я, з визначенням йому персональної пенсії на лікування, з подальшою можливістю повернення до архієрейського служіння на вакантну кафедру.

Надзвичайно суперечливою темою, необхідною для більш повного розуміння постаті митрополита Іоана сьогодні, є тема ставлення владики до власного здоров'я. Безумовно, саме гіперболізоване, надзвичайно чутливе сприйняття 64-ти річним владику власних фізичних недуг, зрештою призвело до фатальних наслідків. Що в історичній перспективі, безумовно, було надзвичайно промислительним та важливим фактом.

23 червня 1988 р. єпископ Іоан звертається в Москву з повідомленням про те, що його здоров'я різко погіршилось, і тому просить перевести на кафедру в Західній Україні. У Дрогобичі тоді в нього був власний будинок.

Про те, що «здоров'я постійно погіршується» владику Іоан пише у своїх проханнях від 23.11.88, 10.07.89, 25.07.89. У проханні від 23.08.89 він пише: «не допустіть, щоб я раптово помер». У тому ж листі єпископ повідомляє, що переведення йому необхідне не для того, «щоб поправити своє здоров'я, а щоб зберегти своє життя».

Безумовно, що хоч і цілком об'єктивний, виправданий страх перед смертю не може бути притаманний християнину, а тим більше єпископу в такій, дещо гіперболізованій мірі, як це ми можемо зрозуміти вивчаючи історичні матеріали того часу. Тому, листи від владики Іоана, швидше за все, й адресатами сприймалися надзвичайно скептично. Чимало архієреїв старшого віку зовсім не були вражені минулим досвідом заслання Владики Боднарчука, бо вони й самі пережили не менші, а деякі й набагато більші випробування. Особливо враховуючи ту обставину, що взяти відпустку та підлікуватися в будь-якому санаторії єпископу ніхто не заважав.

Тому патріарх Московський Пимен на одному з прохань єпископа Іоана накладає резолюцію такого змісту: «Єпархії не обирають, а даються вони архіпастиреві не задля підтримки здоров'я, а щоб покласти душу за вівці свої» [6].

Відповідаючи на це, єпископ Іоанн надсилає на ім'я патріарха та Синоду розлогий висновок про свою хворобу, якою було захворювання нирок, і свою фотографію з припискою: «фото, як мені здається, вичерпує всі питання» [6].

Безумовно, ця обставина справила велике враження на членів Священного Синоду, який 13 вересня 1989 р. виносить постанову: 1) звільнити єпископа Іоана від управління Житомирською єпархією, 2) звільнити єпископа Іоана на спокій з визначенням йому персональної пенсії на лікування та 3) по видужанні його мати судження про призначенню на кафедру.

Однак, вже через п'ять днів Іоан надсилає лист, в якому запевняє, що «повен сил та енергії» і готовий служити. 3 жовтня Священний Синод пропонує йому надати всі медичні документи, щоб визначитися з його питання. 9 жовтня єпископ Іоан подає прохання «призначити його на архієрейське служіння», додаючи при цьому медичний висновок про те, що він «цілком працездатний».

Згодом, як згадував сам владику в одному зі своїх інтерв'ю: «Мене насильно, без мого бажання Російський Синод в 1989 році звільнив від керування Житомирською єпархією та послав на лікування, якого я не просив. Мене, напевне, не позбулися би так просто, а дали іншу єпархію, якби я водив дружбу з сильними світу цього. Але я їх ніколи не знав. Нам з ними не по дорозі... » [7].

11 жовтня Владика Іоан (Боднарчук) друкує статтю, у якій закликає український народ «скинути ярмо духовного рабства та молитися за Україну, за її волю, за честь і славу, за народ» – цитуючи відому національну пісню. Слід зауважити, що на той час у Західній Україні вже починався стихійний рух за відродження, чи, власне, повернення з діаспори, з глибокого забуття, УАПЦ. Усе це відбувалося в ті дні, коли

в силу нових політичних реалій Український екзархат РПЦ катастрофічно втрачав свої позиції. Духовенство та миряни постали перед новим важливим викликом: потребою власної самоідентифікації. Саме за таких обставин у 1988–1989 рр. з'являється рух за повернення в Україну УАПЦ. Прикметно, що ініціаторами руху тоді робився особливий наголос на духовному зв'язку відроджуваної Церкви з тією УАПЦ, що колись очолювалась митрополитом Василем Липківським.

«Українській Автокефальній Православній Церкві належить велика заслуга в становленні та розвитку національної ідеї, консолідації та зміцненні патріотичних сил, виробленні державницької ідеології, завдяки чому широкі верстви українського народу прилучилися до складного процесу державотворення» [8, с.196]. Згодом, однією з перших канонізацій, звершених в УАПЦ, буде канонізація саме Новомучеників українських, день пам'яті яких буде щороку звершуватися у день страти безбожниками митрополита Василя Липківського – 27 листопада.

Отже, на початку 1989 р. утворюється ініціативна група із відродження УАПЦ, до якої увійшли Олександр Ткачук, Лариса Лохвицька, Анатолій Битченко, Микола Будник, Сергій Набока та інші. Уже 5 лютого в Києві починає діяти ініціативний комітет, який опублікував історичне «Звернення до Президії Верховної Ради СРСР та УРСР, до міжнародної християнської громадськості», де закликав українські парафії залишити Український екзархат Московського Патріархату і переходити до УАПЦ, що проголосила своє спадкоємство від знищеної радянською владою у 1930-х рр. УАПЦ митрополита Василя Липківського. Комітет направив звернення до Президії Верховної Ради СРСР та УРСР, міжнародної християнської громадськості, Вселенського Патріарха Димитрія I, УАПЦ в діаспорі та автокефальних Церков світу з проханням підтримати законні вимоги православних українців.

До часу остаточного унормування свого канонічного статусу, священнослужителі та миряни «нової Церкви» за богослужіннями поминали Вселенського патріарха Димитрія I (+ 02.10.91).

У той час ініціативу відродження УАПЦ підтримав настоятель Свято-Успенського храму в м.Єлгаві (Латвія), клірик Ризької єпархії РПЦ, священник Богдан Михайлечко. Саме він у березні 1989 р., вперше після кількох десятиліть, в одному з приватних будинків у Києві відправив першу Службу Божу українською мовою. Однак, згодом він покине УАПЦ, та переїде на постійний побут до Німеччини.

Також, до відроджуваної УАПЦ приєднався інший священник, цікавий тим, що отримав хіротонію ще в УАПЦ першої формації – митрополита Василя Липківського. Це був старець Мефодій Андрушко з Вінничини, перший настоятель храму Миколи Притиска в Києві. Він тоді, до речі, привіз у столицю свій давній антимінс, ще з тих часів. «Почувши звернення Ініціативного комітету по західному радіо сказав матушці, що їде до Києва «будувати УАПЦ». [9].

19 серпня 1989 р. до цього руху за автокефалію приєднався протоієрей Володимир Ярема, настоятель Львівського храму Петра і Павла. Він також почав під час богослужіння поминати ім'я Вселенського патріарха Димитрія 8 вересня 1989 р. Місцєблєуститель Київського митрополичого престолу митрополит УПЦ в США Першоєрарх УАПЦ в діаспорі Блаженніший Мстислав (Скрипник) направив «Звернення до всечесного духовенства і побожних вірних на Батьківщині і по всьому світу розсіяних», де наголосив на законності та канонічності своєї посади місцєблєустителя Київського митрополичого престолу й закликав вірних до праці та відродження УАПЦ в Україні. Також у цьому зверненні митрополит Мстислав дає розпорядження протоієрею Богдану Михайлечку бути духовним адміністратором і координатором дій по відновленню УАПЦ, а його заступником призначено протоієрея Володимира Ярему. У своїх листах митрополит Мстислав також схвалював перехід під архіпастирську опіку Вселенського патріарха Димитрія.

11 жовтня 1989 р. в приватному будинку священника Івана Пашулі відбувся «Собор групи православних священників – борців за відродження Української Автокефальної Православної Церкви», на якому були присутні 17 священників і один

мирянин. Собор звернувся до преосвященного Іоана (Боднарчука) «... з молитовним проханням прийняти духовне керівництво відродженої на рідних землях Української Автокефальної Православної Церкви». Єпископ Іоан, вважаючи себе незаконно скривдженим Московським Патріархатом, 16 жовтня дав на це свою згоду [10, с.68].

22 жовтня 1989 р. єпископ Іоан вперше звершує Божественну літургію як першоєрарх УАПЦ на рідній мові. Це історичне богослужіння відбулося в Львівській церкві св. Петра і Павла. Того дня владика рукоположив першого диякона УАПЦ – Юрія Бойка (нині київський протоієрей) та проголосив утворення УАПЦ греко-українського обряду.

Під час першої архіпастирської служби владика Іоан виголосив: «Нарешті прийшов час усвідомити те, що пора вже [українському народу] самому стати господарем у своєму домі, без вказівок і керівництва зі сторони, а на правду вільними, на правду самостійними» [11, с. 3].

30 жовтня 1989 р. першоєрархом УАПЦ проголошено митрополита Мстислава (Скрипника), на той час Предстоятеля УАПЦ в США та діаспорі. Мстислав прийняв цей послух, того ж дня возвів єпископа Іоана в сан архієпископа та доручив йому керувати своєю паствою в Україні, з титулом «Патріаршого місцеблжустителя».

1 листопада 1989 р. єпископ Іоан телеграмою повідомив Синод РПЦ про свій вихід із складу ієрархії РПЦ. А через два тижні – 14 листопада, після того, як владика двічі відмовився прибути на засідання Синоду РПЦ, Синод виніс рішення про позбавлення його архієрейського сану та чернецтва, а всі священнодійства, хіротонії та розпорядження єпископа Іоана проголошувались «недійсними».

У той час архієпископ Іоан заручається підтримкою єпископа Яснополянського так званої «Серафимо-геннадієвської гілки катакомбної церкви» Вікентія (Чекаліна), разом із яким звершує перші архієрейські хіротонії для нової УАПЦ. Слід сказати, що саме цей факт виявився сумнівним із канонічної точки зору, оскільки а) Канонічність єпископських свячень самого Вікентія Чекаліна і до цього часу залишається під сумнівом, і про це ми скажемо нижче. б) Згідно канонічних постанов Православної Церкви єпископа поставляють два або три інших законних єпископа. [12, с. 45]. За іншими відомостями, другим єпископом, що приймав участь у першій єпископській хіротонії був архієпископ Варлаам (Ілющенко) (+17.11.90), на той час – Дніпропетровський і Запорізький. Тим не менше, саме так були звершені рукоположення перших п'яти єпископів нової УАПЦ: 31 березня 1990 р. Василя (Боднарчука) – рідного брата архієпископа Іоана, 7 квітня 1990 р. – Андрія (Абрамчука) – нині митрополита Івано-Франківського УАПЦ, 28 квітня 1990 р. Данила (Ковальчука) – нині митрополит Чернівецький і Буковинський УПЦ Київського Патріархату, 29 квітня 1990 р. – Володимира (Романюка) – згодом – Патріарха Київського і всієї Руси-України, Предстоятеля УПЦ Київського Патріархату, та, нарешті, 22 травня 1990 р., Романа (Балашука) – згодом – митрополита Вінницького та Брацлавського УАПЦ, нині він поза штатом.

Під час перебування в Україні патріарх Мстислав неодноразово висловлював своє критичне ставлення до хіротоній, в яких приймав участь «єпископ Яснополянський» Вікентій (Чекалін). Згодом з'ясувалося, що Чекалін – у минулому диякон із Тульської єпархії Віктор, якого ще в 1986 р. позбавлено сану за двоєженство, а в 1987 р. засуджено за ст. 120 КК РРФСР «за розпусні дії відносно неповнолітніх». Після виходу з ув'язнення Чекалін оголосив себе катакомбним єпископом, побував у Канаді та США, де спочатку був прийнятий єпископами РПЦЗ, але згодом був викритий як самозванець і злодій. Після цих викриттів Мстислав категорично заборонив хіротонізувати нових єпископів без свого відома. Є інформація, що деякі з раніше поставлених єпископів були вдруге «перерукоположені» архієпископом, УПЦ США і діаспори, Вашингтонським Антонієм (Щербою), правда, за участі самого Іоана (Боднарчука).

16 листопада 1990 р. архієрейським собором УАЦП був утворений єдиний Священний Синод єпископів УАПЦ в Україні та діаспорі, до якого увійшли чотирнадцять єпископів [13].

Інtronізація Святішого патріарха Мстислава відбулася 18 листопада 1990 р. у Св. Софійському соборі м. Києва. Чин першої української інtronізації зредагував та провів сам митрополит Іоан Боднарчук. [14]. Дуже швидко теплі стосунки між патріархом Мстиславом та митрополитом Іоаном почали віяти прохолодою. Причиною цього було те, що архієпископ, згодом митрополит Іоан небезпідставно претендував на титул першоієрарха УАПЦ – на відміну від Мстислава, Іоан жив в Україні та працював тут, розвивав Церкву не словом, а ділом. Розуміючи це патріарх у листопаді 1990 р. позбавляє митрополита Іоана титулу «місцєблюстителя патріаршого престолу», а в грудні того ж року призначає єпископа Антонія (Масєндича) керуючим справами патріархії УАПЦ, тим самим позбавивши владику Іоана реальних важелів керівництва в Церкві та впливу на прийняття важливих рішень. З того часу митрополит Іоан почав втрачати свої позиції, значної як церковно-політичної фігури. Про це належить сказати більш детально.

Патріарх Мстислав швидко зрозумів, що керувати Церквою дистанційно зі США справа невдячна, а може й небезпечна. Особливо, якщо в Україні інтереси УАПЦ представляє настільки сильна та авторитетна серед народу особистість, як митрополит Іоан. Тому, почасти, прикриваючись інтересами Церкви, а передовсім, бажаючи захистити себе від ймовірного конкурента на предстоятельському престолі, з усіма наслідками такого сценарію, Мстислав зважується на своєрідну акцію по відстороненню владики Іоана від впливу на патріархію.

Для цього патріарх, всупереч існуючому на той час Уставу Церкви, засновує цілковито підлеглу собі «Патріаршу раду» та «Патріаршу канцелярію», до діяльності яких місцєблюстителя патріарха митрополита Іоана так і не запросили. Більше того. Саму посаду «Місцєблюстителя патріарха» теж скасовано, а замість неї створено нову – «Керуючого справами Патріархії УАПЦ». Одразу ж на цю посаду призначено, місяць перед цим рукоположеного в єпископський сан, 16 вересня 1990 р. 29-ти річного єпископа Рівненського та Житомирського Антонія (Масєндича). Він, до речі, колишній ставленик самого владики Іоана. Саме Іоан (Боднарчук) запросив Масєндича до УАПЦ, після того, як останній у сані архімандрита повернувся зі служіння в Азербайджані, а згодом очолив його архієрейську хіротонію.

У конфлікті між Мстиславом та Іоаном, Антоній (Масєндич) дуже швидко зумів пристати на бік Мстислава, що той помітив і належно оцінив. Відсторонивши від керуванням в УАПЦ митрополита Іоана, Антоній в 1991–1992 рр., фактично, очолював УАПЦ. Він мав благословення патріарха приймати самостійно переважну більшість рішень у Церкві, однак, тримаючи з ним зв'язок за допомогою телефону, міг постійно радитися з особливо важливих питань діяльності патріархії.

Загострені стосунки з Мстиславом мали значний вплив на діяльність митрополита Іоана, на його бачення майбутнього УАПЦ та свого місця в ній. Ще деякий час він очолював Львівську кафедру, згодом його «перевели» на Дрогобицько-Самбірську, чи навіть, призначили «митрополитом Житомирським».

Тим не менше, конфлікт Іоана з патріархом Мстиславом і Антонієм (Масєндичем), уже п'ять місяців, як митрополитом Переяславським і Січеславським, загострився до точки неповернення. Митрополит Іоан видає указ своєму духовенству не поминати за богослужіннями Масєндича. Це неймовірно обурило останнього [15, с. 219].

«Масла у вогонь» підлило те, що 29 лютого 1992 р. Іоан (Боднарчук) заборонив в богослужінні Володимира Ярему та кілька інших священників, які підбурювали до бунту Львівське братство і все інше духовенство. Рівно через два місяці – 29 квітня 1992 р. – архієрейський собор УАПЦ прийняв рішення про виключення митрополита Іоана (Боднарчука) зі списку членів єпископату УАПЦ. Безперечно, таке рішення виявилось фатальним для Церкви, оскільки втративши свого неформального лідера,

УАПЦ потрапила до рук людей з сумнівною репутацією, які обираючи між власним добробутом і інтересами Церкви завжди обирали власні інтереси. Так, Масендич уже через два місяці, 22 червня 1989 р., фактично зрадить інтереси УАПЦ, зважившись на безпрецедентний в історії Церкви крок – об'єднання УАПЦ та частини Екзархату РПЦ, не тільки без благословення Предстоятеля своєї Церкви, але без його відома. Звісно, такий крок нині з позиції вірних Київського Патріархату зрадою не можна назвати. Тим не менше, вже в грудні 1993 – січні 1994 р. Масендич, завербований на той час російськими спецслужбами, відмовиться і від УАПЦ, і від Київського Патріархату, щоб повернутися до РПЦ з покайням, де 19 березня 1994 р. в Троїцькому соборі Московського Данилова монастиря, вже втретє, він приймає єпископську хіротонію з титулом Барнаульського і Алтайського [16, с. 5]. Помер він на 41-му році життя 8 липня 2011 р. від інфаркту.

Давній конфлікт митрополита Іоана з Володимиром Яремою теж з роками отримав своє пояснення. Львівський протопресвітер, як згодом виявилось, мав не лише архієрейські, але й патріарші амбіції. У серпні 1993 р. він відпускає дружину та приймає чернечий постриг із іменем Димитрій. 5 вересня 1993 він був висвячений на єпископа Переяславського і Січеславського. Хіротонію В. Яреми звершили тогочасні єпископи УАПЦ: Петро (Петрусь), архієпископ Львівський, Михайло (Дуткевич), єпископ Білоцерківський і Уманський, Феоктист (Пересада), єпископ Луцький і Волинський, Ігор (Ісиченко), єпископ Харківський і Полтавський.

6–7 вересня 1993 р. в Києві архієпископом Петром (Петрусем) та єпископом Димитрієм (Яремою) був скликаний т. зв. II Помісний Собор УАПЦ, який обрав останнього патріархом Київським і всієї України [17, с. 707].

14 жовтня 1993 р. у церкві на Берестові відбулася його інтронізація. Помер 25 лютого 2000 р., завівши очолювану ним Церкву в канонічний тупик. Всі свої сили патріарх УАПЦ Димитрій (Ярема) витрачав на боротьбу з очевидними конкурентами – Предстоятелем УПЦ КП – Святішим патріархом Володимиром (Романюком) чи митрополитом Філаретом (Денисенком) – заступником патріарха, яких сприймав гіпертрофовано та винятково в негативному світлі. Цій тематиці присвячено безліч проповідей та написаних ним текстів. «Направду трудно бути релігійною людиною і керувати Церквою між гидкими сатаненятами» – не соромлячись міг написати патріарх про своїх конкурентів [18, с. 30].

Перед смертю патріарх Димитрій склав свій сумнозвісний «Заповіт». У ньому згідно волі покійного патріарха УАПЦ ставилась у такі умови, буквальне дотримання яких і призвело до чергового, одного з найбільш болючих, у низці розколів усередині УАПЦ – так званого «Ісиченківського» розколу [19].

Усіх інших архієреїв, які колись приймали рішення про виключення зі складу УАПЦ митрополита Іоана (Боднарчука), теж, правда, кожного у свій час, чекало нікчемне майбутнє – зрада та ницість повернулася до цих людей із надміром. Смерть патріарха Мстислава, відхід митрополита Антонія швидко виявили, що ніхто з них, попри свою величезну амбіційність, не був рівним за харизмою з владиною Іоаном. Тому, потрапивши в нові для себе умови, кожен із них зазнав не лише кар'єрного, але передусім пастирського та архіпастирського краху. «Уражу пастиря і розбіжаться вівці отари» (Мф. 26:31) Митрополит Іоан Боднарчук воістину був пастирем для архіпастирів, людиною, яка могла згуртувати навколо себе народ та повести за собою. І, як шкода, що винуватці це зрозуміли лише тоді, коли було надто пізно щось виправляти.

18 серпня 1992 р. митрополит Іоан звернувся знову в Москву, подаючи до Священного Синоду РПЦ прохання в якому свідчив про своє покайння та бажання «примиритися з канонічною Церквою». Причину свого відходу до УАПЦ він зводив виключно до особистих стосунків із митрополитом Київським і Галицьким Філаретом (Денисенком) від якого він, начебто, зазнавав несправедливого ставлення [20].

11 червня 1993 р. Синод РПЦ постановив, що поновлення Іоана (Боднарчука) в архієрейський сан можливе лише згідно рішення церковного суду вищої інстанції,

яким для єпископату є Помісний Собор. Не бажаючи невідомо скільки чекати вирішення свого питання в Москві, а тим паче – не маючи впевненості саме в позитивній для себе відповіді, митрополит Іоан звертається до ієрархії Київського Патріархату з проханням прийняти його до на служіння. Наголосимо, що спростовуючи несправедливі звинувачення на адресу митрополита Філарета, про які писав владика Іоан до московського Синоду, його радо приймають до кліру УПЦ КП, призначаючи спочатку на Дрогобицько-Самбірську кафедру, а з 1994 р. — на одну з найбільших і другу «по честі» Луцько-Волинську кафедру, призначаючи при цьому постійним членом Священного Синоду. Як кожен архієрей, а тим більше – «синодал» митрополит Іоан мав великі можливості очолити Київський Патріархат. Однак, його життя трагічно перервала автокатастрофа, в яку той потрапив 9 листопада 1994 р.

Митрополита Іоана запросили на престольне свято у с. Черуки, неподалік Львова. Біля вказівника на с. Мирне, Владика Іоан, який сам керував автомобілем, не впорався з керування. За свідченням секретаря владики – протоієрея Тарасія, який сидів поруч, в один момент він побачив, що митрополит низько схилив голову до самого керма, нахилившись у його бік, не знімаючи при цьому ноги з педалі газу. Авто вилетіло на узбіччя, перевернулося декілька разів, і з неймовірною силою ударилося об дерево. Удар був настільки потужний, що владика від нього буквально викинуло на дорогу, на проїжджу частину – смерть настала миттєво. Секретар дивом вижив, бо його викинуло на узбіччя. Це й врятувало йому життя.

Сьогодні важко сказати про причини трагедії. Щоб вчасно прибути на богослужіння вони виїхали ще рано-вранці, о четвертій годині. Тому, розглядається дві основні версії того, що сталося. Владика або заснув за кермом, або зазнав серцевого нападу. На той час він часто нарікав на різке погіршення здоров'я, не раз його підводило серце. За свідченням волинських священнослужителів, вони регулярно викликали йому швидку то до храму, то до єпархіального управління.

Побутує й зовсім інша версія трагедії. Уже минуло двадцять років, але досі розповсюджуються чутки про загадковий «Камаз», який, начебто, міг спричинити аварію. Нам ця версія видається надзвичайно сумнівною. Настільки потужний удар, від якого автомобіль викинуло зі шляху, загинув шофер та викинуло пасажира з переднього крісла неминуче пошкодив би й інший транспортний засіб, і швидше за все, вивів би його з ладу. Окрім цього, свідчення безпосереднього учасника подій секретаря владики – протоієрея Тарасія спростовують усі зайві домисли, звинувачення та підступні заговори ворогів .

11 листопада 1994 р. був похорон. Провести в останню дорогу шановного та улюбленого ієрарха прибули віруючі з усього світу. Для своєї пастви митрополит Іоан (Боднарчук) був безперечним духовним авторитетом, не лише церковним, але й національним лідером, зразком патріотизму та любові до рідної вітчизни. Тисячі людей приходили прощатися з митрополитом до Луцького собору. Йшли в день і вночі – храм не закривався. Під час відспівування були присутні два брати владики Іоана: Василь і Григорій. Григорій – архімандрит РПЦ не приєднався до молитви, лише виголосив слово вдячності всім присутнім та просив не забувати молитися за його брата, а свого архієрея.

Перевозячи домовину з Луцька до рідного села, процесія часто зупинялася, бо віддати останню шану видатному архіпастирю виходили духовенство та віруючі багатьох міст, селищ та сіл. Особливо зворушливим було прощання у Теребовлі. Вихованці Тернопільської духовної семінарії з хоругвами та співами «Святий Боже» вийшли на центральну дорогу, куди прибув автомобіль із домовиною. Через неймовірну кількість богомольців не було змоги переносити труну до храму. Так, в оточенні сотень, а може й тисяч віруючих відправлено літію за першим митрополитом відродженої УАПЦ в самому центрі міста Теребовлі.

Смерть митрополита Луцького та Волинського Іоана (Боднарчука) стала величезною трагедією для усіх, хто знав та любив Високопреосвященнішого

владику, як в Україні, так і далеко за її кордонами. Похований митрополит у рідному селі – Іване-Пусте на Борщівщині, на кладовищі, що навпроти храму святого апостола Іоана Богослова.

Безперечно, церковним і світським історикам ще належить дати об'єктивну оцінку цій постаті. Як і кожна непересічна особистість, митрополит Іоанн завжди мав і категоричних опонентів та критиків, і своїх палких пошановувачів, яки, правду кажучи, завжди було більше. Що зовсім і не дивно.

Усі ті характеристики, що даються нині владиці свідчать не про нього самого, а про тих, хто намагається його унікальну особистість звести до декількох його вчинків, чи якоїсь однієї риси характеру. Безумовно, як і кожна людина, він теж мав свої слабості, чи навіть, невеликі дивацтва. Але, не потрібно забувати, що промислом Божим, саме йому випав жереб бути першим із низки українських першоієрархів. «Бо ваші думки не Мої це думки, а дороги Мої то не ваші дороги, говорить Господь» (Іс.55:8).

Отже, наше синівське завдання сьогодні – зберегти в пам'яті нащадків любов та шану до цього великого архієрея. «Пам'ятайте наставників ваших, які проповідували вам слово Боже, і, дивлячись на кончину життя, наслідуйте віру їхню» (Євр.13:7) [21].

Список використаних джерел

1. Фёдоров, А. И. Фразеологический словарь русского литературного языка: ок. 13 000 фразеологических единиц / А. И. Фёдоров. – 3-е изд., испр. – М.: Астрель: АСТ, 2008. – 878 с. 2. Пор. Мф.13:45–46. 3. Свящ. Попов И. Митрополит Иоанн (Боднарчук). // Священник Илья Попов. – Изд. Новая Святая Русь. – 1999 г. – Режим доступа: http://user.transit.ru/~maria/pcbmd_sobor_4.htm. 4. Архиерейская хиротония // Журнал Московской Патриархии. – Москва 1977. – № 12. – С. 80. 5. Наречение и хиротония архим. Иоанна (Боднарчука) во еп. Житомирского и Овручского // Журнал Московской Патриархии. – Москва 1978. – № 2. – 80 с. 6. Биографии и жития. Архиереи. Иоанн (Боднарчук) // Изд. Благотворительный фонд «Русское Православие». – Режим доступа: http://www.ortho-rus.ru/cgi-bin/ps_file.cgi?2_4605. 8. Кротов. Я.Г. Иоанн Боднарчук. / Библиотека Якова Кротова. – Режим доступа: http://krotov.info/spravki/history_bio/20_bio/bodnarchuk.html. 9. Сулько. В. УАПЦ і національно культурне відродження / В. Сулько // Ідея національної Церкви в Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль 17–18 жовтня 1997 р. Тернопіль, 1997. – 220 с. 10. Преловська. І. Третє відродження УАПЦ у ХХ столітті: проголошення патріаршества / Ірина Миколаївна Преловська // Конференція з нагоди відзначення 15-ої річниці Всеукраїнського Православного Помісного Собору 5–6 червня 1990 р. «Патріарший устрій в Українському Православ'ї: становлення і розвиток». – Режим доступа: <http://www.kda.org.ua/konferencii/167-patriarshestvo.html>. 11. Драбинко А. Православие в посттоталитарной Украине: (Вехи истории) / А. Драбинко. – Київ: Свято-Успенская Киево-Печерская лавра, 2002. – 287 с. 12. Губар. А. Новітнє відродження Української Церкви / Артур Губар. – Режим доступа: <http://www.vesna.org.ua/txt/gubara/vidrozdennya.doc>. 13. Милаш Н. Правила Православной Церкви / Правила Православной Церкви с толкованиями Никодима, епископа Далматинско-Истрийского / Н. Милаш. – Москва.- Издательство «Отчий дом». – Том 1. – 2001. – 660 с. 14. Черпак В. Коротка історія УАПЦ / Єпископ Вишгородський і Подільський УАПЦ Володимир Черпак. – Режим доступа: <http://uaoc.net/history/>. 15. Інtronізація Святейшого Патріарха Київського і всієї України Мстислава (Скрипника). – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=SAp5JpRcCHM>. 16. Петрушко. В. И. О попытках создания Киевского патриархата украинскими униатами и раскольниками-автокефалистами в XX веке. / Владислав Игоревич Петрушко. – М.: Издательство Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. – 2008. – 422 с. 17. Архиерейская хиротония // Журнал Московской Патриархии. – Москва. – 1994. – № 7–8. – 80 с. 18. Саган О. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан / Олександр Саган. – К.: Світ Знань, – 2004. – 910 с. 19. Патріарх Димитрій. Дискусійні думки про об'єднання Церков/ Патріарх Київський і всієї України Димитрій (Ярема). – Київ. – Вид. Київська Патріархія УАПЦ. – 1993. – С. 32. 20. Заплетнюк Євген, протоієрей. Ізсічена Церква / Протоієрей Євген Заплетнюк – Тернопіль.: Українська Автокефалія, 2010. – 200 с. 21. Слесарев А.В. Иоанн (Боднарчук), «Митрополит Львовский и Галицкий» (+1994) / Александр Слесарев. – Украинская Автокефальная Православная Церковь (с 1989 г.) – Режим доступа: <http://www.anti-raskol.ru/pages/551>.

Nestor (Pysyk)

METROPOLITAN IOANN (BODNARCHUK): LIFE AND ARCHPASTORAL ACTIVITIES

Based on historical facts that are both known and unknown to the public, in this study the author traces the life path and ecclesial activities of the Primate of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, later His Eminence Ioann (Bodnarchuk), Metropolitan of Lutsk and Volyn Ukrainian Orthodox Church (1929–1994).

Key words: John Bodnarchuk, Mstyslav Skrypnyk «Third Ukrainian Autocephalous Orthodox Church revival», Volyn, Kyiv Patriarchate.

Миколай Цап (м. Луцьк)

**ПЕРШОІЄРАРХ АПЦ МИТРОПОЛИТ ІОАН (БОДНАРЧУК)
І ПРОГОЛОШЕННЯ ПАТРІАРХАТУ В УКРАЇНІ**

У статті досліджується історія відродження УАПЦ в кінці 1980-х – на початку 1990-х рр. і проголошення Патріархату в Україні. Розглянуто питання про участь і роль митрополита Іоана (Боднарчука) у новітньому відродженні українського православ'я. Детально висвітлено приїзд митрополита Мстислава (Скрипника) з США та його інтронізації на патріарха Київського і всієї України.

Ключові слова: Українська Автокефальна Православна Церква, Патріархат, митрополит Іоан, Патріарх Мстислав, Собор.

XX ст. увійшло в історію не лише, як таке, у якому Церква зазнала страшного переслідування і нищення, масово зачинялися і руйнувалися храми, монастирі, за віру в Бога постраждало і знищено у в'язницях мільйони віруючих людей і духовенства. Але впродовж згаданого століття відбулось також і три спроби відродити Українську Церкву: у 1921, 1942 і у 1989 рр.

Власне третє відродження і становлення українського православ'я триває по сьогоднішній день. І якщо під час першого відродження УАПЦ великий внесок зробив митрополит Василій (Липківський), у часі другого – митрополит Полікарп (Сікорський), то на початках третього відродження важливу роль відіграв митр. Іоан (Боднарчук), який очолив автокефальну церкву в Україні.

Новітнє відродження Церкви розпочалося з того, що наприкінці 1980-их років радянська влада пішла на певні поступки для Церкви, і в 1988 р. урочисто відсвятковано 1000-ліття Хрещення Руси-України. У Києві утворився «Український культурологічний клуб», а при Будинку вчителя – просвітницький клуб «Спадщина». До цих клубів увійшли відомі правозахисники, релігійні діячі, вчені, студенти. У спілкуваннях і дискусіях зароджується ідея відродження УАПЦ в Україні [15, с.197].

Особливого поштовху відродженню Церкви надав Всеукраїнський з'їзд Товариства української мови ім. Тараса Шевченка, який відбувся в Києві 11–12 лютого 1989 р. На цьому з'їзді виступив зокрема настоятель Свято-Успенського храму м. Єлгави (Латвія) священник Богдан Михайлечко. Він звернув увагу присутніх на те, що «...серед них немає жодного архієрея РПЦ. Їм байдужа доля народу, серед якого вони здійснюють служіння...» [6, с.362].

15 лютого 1989 р. у Києві створено ініціативний комітет з відродження УАПЦ. До його складу ввійшли 5 осіб: о.Богдан Михайлечко, Тарас Антонюк, Лариса Лохвицька, Анатолій Битченко, Микола Будник. Члени комітету звернулись до Президії Верховної Ради СРСР і УРСР, до міжнародної християнської громадськості з вимогою легалізації та реєстрації УАПЦ, а також просили Вселенського Патріарха Димитрія I, УАПЦ в діаспорі та усі автокефальні Церкви світу підтримати законні вимоги православних українців.

Комітет намагався створити громади УАПЦ в Києві, Східній Україні. Але це унеможлиблювалося відсутністю священників та перешкодами і протидією влади. Тому діяльність комітету впродовж півроку обмежувалася періодичними зустрічами та публікаціями звернень і заяв. У березні 1989 р. священник Б. Михайлечко вперше